

بلاغت

اندیشنامه معرفت دینی (۱)

آزادی در اسلام

کتابخانه کفای مفهوم آزادی در اسلام و اندیشه‌ی مدرن

چهارم (مجموعه‌ی سیم)

۱۳۹۷۷۰

www.ketab.ir

عنوان و نام پدیدآور	: آزادی در اسلام : کالبد شکافی مفهوم آزادی در اسلام و اندیشه‌ی مدرن / نویسنده اندیشکده برهان.
مشخصات نشر	: تهران: دیدمان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۵۶ ص.
فروست	: اندیشنامه معرفت دینی ۱.
شابک	: ۹۷۲۷-۵۷-۵-۶۰۰-۹۷۸-۷۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: کالبد شکافی مفهوم آزادی در اسلام و اندیشه‌ی مدرن.
انواع	: آزادی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Liberty -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: آزادی
موضوع	: Liberty
سهمه افزوده	: اندیشکده برهان
رده‌بندی کنگره	: BP۲۳۰/۱۴/۴۱۳۹۵
رده‌بندی دیوبند	: ۲۹۷/۳
شماره کتاب/اسم ملی	: ۴۵۹۴۰۵۱
شمارگان	: ۱۰۰
نوبت چاپ	: اول

انتشارات دیدمان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۲۷۵-۷-۵
 عنوان: آزادی در اسلام
 نویسنده: اندیشکده برهان
 نشر: دیدمان
 تاریخ انتشار: بهمن ۱۳۹۵

www.BORHAN.ir
 info@borhan.ir

تهران، چهارراه فرمانیه، خیابان بوستان، کوچه
 نسنز، پلاک ۳۲، واحد ۴

تلفن: ۲۶۱۵۳۲۹۱
 پست: ۱۰۰۰۰۲۸۷

فهرست

۷	پیشگفتار
۹	مقدمه
۲۲	تعریف انسان
۲۲	الف) انسان در اندیشه‌ی مدرن
۲۷	ب) انسان در اندیشه‌ی اسلامی
۳۲	در ناحیه‌ی هدف
۳۲	الف) هدف انسان در اندیشه‌ی مدرن
۳۳	ب) هدف انسان در اندیشه‌ی اسلامی
۳۸	در ناحیه‌ی موانع
۳۸	الف) موانع آزادی در اندیشه‌ی مدرن
۴۱	ب) موانع آزادی در اندیشه‌ی اسلامی

www.ketaboo.ir

پیشگفتار

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ رَبِّكُمْ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّزِينٌ

ای مردم! همانا برای شما از جانب پروردگارتان نوری آهسته آمده است، و ما نوری روشنگر (قرآن) به سوی شما فرو فرستادیم. (سوره مائده، آیه ۱۵)

سپاس خداوندی را که بشر را به برهان حقانیت و وجود ذی جود آخرین فرستاده‌اش و نور روشنی بخش کلام‌الله مجید هدایت کرد و با تشریف ایران را با هدیه‌ی آسمانی انقلاب اسلامی و حیات در ذیل نعمت ولایت در مسیر رشد و تعالی قرار داد.

انقلاب اسلامی، نعمت بی‌بدیلی بود که رهین ملت ایران شد. تا پیش از آن تمدن‌سازی اسلامی و الگو شدن برای جهان بشریت را پیماید و البته در این طریق راه ناپیموده هنوز زیاد است و نیازمند گام‌هایی استوار و خردورزانه هستیم. اندیشه‌های برهان که متشکل از جمعی از فرزندان انقلاب اسلامی است، کانونی است فعال در زمینه تبیین گفتمان تمدن‌ساز انقلاب اسلامی. تلاش این موسسه اندیشه‌محور بر این است که با تکیه بر سرمایه و استعداد معرفتی - علمی نیروهای فرهیخته جریان انقلابی و ارزشی به تبیین گفتمان انقلاب کمک کرده، در مسیر تربیت نیروهای فکری تراز

انقلاب اسلامی و یا به تعبیری «مؤمن اندیشه‌ورز جهادی» بکوشد.

اثر حاضر که به همت اندیشمند فاضل، جناب حجت الاسلام و المسلمین نبویان به رشته تحریر در آمده است، تلاشی است در جهت تبیین یکی از مهم‌ترین و چالش‌انگیزترین مؤلفه‌های زیست اجتماعی و سیاسی که در دوران معاصر همواره نقل محافل علمی و فرهنگی بوده است. مقوله آزادی، از آنجا که در میان مکاتب مختلف حائز اشتراک لفظی وسیعی است، همواره دستخوش تفاسیر التقاطی فراوانی شده است که همین امر نیز ضرورت پرداختن عمیق به این مقوله را دو چندان می‌کند. از این رو در این کتاب به مثابه درآمدی بر تبیین معنای اصیل آزادی در فرهنگ اسلام و غیریت سیاسی آن با آثاری در غرب می‌تواند مورد استفاده اندیشه پژوهان و پژوهشگران محترم قرار گیرد.

این موسسه خود مسیر مطلوب خود را حرکت در چارچوب الگوی امام-امت می‌داند و بر این اساس، مبنای کفتمان سیاسی، بهادگران فکری این اندیشکده بر پایه‌ی تبیین بیانات و دغدغه‌ها و مطالبات سیاسی-فرهنگی حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و تولید پژوهش‌های معاصرانه راهبردی معطوف به این مهم است. اندیشکده‌ی برهان بر آن است که در مسیر یک جهاد فکری و اعتقادی منسجم و متقن با پاسخگویی مستدل و منطقی به پرسش‌ها و مسائل‌های کنونی جامعه، گره‌گشایی از معضلات فکری و نظری و شبهه‌زدایی و تولید نظریات و آملات سالم و پالوده از کج‌اندیشی و انحراف، گام بردارد.

لازم است از زحمات آقای سید محمود نبویان و سایر همکارانی که ما را در تهیه این کتاب یاری فرمودند، تشکر بجای آوریم.

محمدجواد اخوان

مدیر اندیشکده برهان

مقدمه

آزادی یکی از مفاهمی است که در زندگی سیاسی و اجتماعی مردم، بسیار استعمال می‌شود، هر کس سعی می‌کند تا با توسل به آزادی آنچه که مورد نظرش است را انجام دهد یا بیان کند، بنویسد، نقاشی کند، فیلم بسازد، غذای خاصی را بخورد، به فکر خاصی تمایل پیدا کند، شهوت خود را ارضا کند و ...

از سوی دیگر، عده‌ای نیز به اسم دفاع از آزادی به افراد یا کشورهای دیگر حمله می‌کنند، انسان‌های بسیار زیادی را به نام آزادی، قتل می‌رسانند و ...

چه زحمات و رنج‌هایی را که انسان‌های مصلح در پناه ان (علیهم‌السلام) برای رهایی انسان‌ها از زنجیر انحرافات، خرافات و مفاسد انجام داده‌اند و از سوی دیگر، چه مفاسد عظیم و جنایاتی نیز به اسم آزادی در میان بشریت انجام شده است. از این‌رو، ضروری است که معنای آزادی را به درستی بشناسیم و به ویژه به توفیق اساسی میان اندیشه‌ی مدرن و اندیشه‌ی عقلانی اسلام در تفسیر آزادی توجه نماییم تا مانع هر نوع سوء استفاده از آن گردیم.

آزادی از مفاهیمی است که برای آن تعاریف بسیار زیادی ارایه شده است: تقریباً تمامی اخلاق‌گرایان تاریخ بشر زبان به تحسین آزادی گشوده‌اند. معنای آزادی هم

مانند معنای خوشبختی، خوبی، طبیعت و واقعیت به قدری کش‌دار است که راه را برای هرگونه تعبیری باز می‌گذارد. نمی‌خواهم وارد بحث تاریخ شوم یا درباره‌ی بیش از دو بیست معنای گوناگونی که نویسندگان تاریخ اندیشه‌ها برای این واژه متلون ذکر کرده‌اند، سخنی بگویم.^۱ بدین جهت، برای رهایی از مغالطه‌ی اشتراک لفظی و نیز مغالطات دیگر، ضروری است که معنای آزادی را در لغت و اصطلاح مورد بازبینی قرار دهیم.

آزادی در لغت به معنای «رهایی» است: «العق الحریة»^۲ در اصطلاح نیز به معنای لغوی آن به کار برود (یعنی به معنای رهایی از موانع برای دست‌یابی به اهداف باشد) در حقیقت، جاذبه‌ی مفهوم آزادی برای انسان نیز دقیقاً به جهت همین تقابلی با اسارت و دربند بودن است، چون هیچ انسانی دوست ندارد که اسیر و دربند و گرفتار باشد. هیچ انسانی دوست ندارد دست و پای او را ببندند که نتواند حرکت کند. هر انسانی دلش می‌خواهد آزادانه و به انتخاب خود هر کجا که مایل است، برود و هر طور که دوست دارد، رفتار کند.

انسان ذاتاً و فطرتاً و بدون آن که کسی به او آزرخت شود، آزادی و رهایی را دوست دارد و از دربند بودن و اسارت متنفر است. حتی می‌توان گفت، هر موجود ذی‌شعوری چنین حالتی را دارد که خواهان آزادی عمل است و قید و بند خلاف فطرت او است. به علت همین جاذبه‌ای که مفهوم آزادی برای ما دارد هر کس که از آن سخن بگوید و آن را بستاند، جذب او می‌شویم و هر چه که نام آزادی روی آن گذاشته شود، برای ما مطلوبیت و جاذبه پیدا می‌کند.^۳

۱- مایکل ساندل، لیبرالیسم و منتقدان آن، احمد تدین، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۴، ص ۲۵، به نقل از: آیزایا برلین، دو مفهوم آزادی.

۲- اسماعیل بن حماد الجوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية، تحقیق احمد عبد الغفور العطار، الطبعة الرابعة، دارالعلم لملايين، بیروت، ۱۴۰۷ق، ج ۴، ص ۱۵۲۰؛ جمال‌الدین محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، أدب الحوزة، قم، ۱۴۰۵ق، المجلد العاشر، ص ۲۳۴؛ محمد بن ابی بکر بن عبدالقادر الرازی، مختار الصحاح، ضبطه و صححه احمد شمس‌الدین، دارالکتب العلمیة، بیروت، ۱۴۱۵ق، ص ۲۱۷؛ محمد مرتضی الحسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، دراسة و تحقیق علی شیری، دارالفکر، بیروت، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۲۶۵، ج ۱۳، ص ۳۱۴.

به سبب اهمیتی که آزادی برای انسان دارد، سوء استفاده از آزادی نیز ممکن است به صورت وسیع صورت گیرد، بدین جهت، باید در مورد آزادی دقت فراوانی کرد و تا از انواع مغالطاتی که در مورد آزادی صورت می‌گیرد، در امان بود. یکی از مغالطاتی که ممکن است در مورد مفهوم آزادی صورت گیرد، مغالطه‌ی اشتراک لفظی است، زیرا آزادی مفهومی است که به معانی مختلفی استعمال می‌شود و عدم توجه به تفاوت معانی آن‌ها، رهنز اندیشه‌ها خواهد بود. از این‌رو، ضروری است که به صورت اجمالی معانی مختلف آزادی ذکر شود. برخی از مهم‌ترین معانی یا کاربردهای آزادی عبارتند از:

۱- یکی از معانی آزادی آن است که یک موجود، کاملاً مستقل باشد و تحت تأثیر و سیطره‌ی هیچ‌کس نباشد، نیز هیچ‌گونه وابستگی به موجود دیگر نداشته باشد. برای نمونه، اگر کسی بگوید:

عالم هستی تمام به ذات است و وابسته به خداوند نیست و اراده‌ی خدای متعال در آن نقشی ندارد، این سخن به معنای آن است که عالم هستی آزاد و رها از تسلط خداوند است.

۲- گاهی نیز آزادی به معنای اختیار است. یکی از مسایل مورد بحث در فلسفه و علم کلام آن است که انسان موجودی مجبور نیست، بلکه آزاد و دارای اختیار است. (در ادامه‌ی بحث، این معنای آزادی را با تفصیل بیشتری مورد بحث قرار خواهیم داد.)

۳- معنای سوم آزادی، مفهومی است که بیش‌تر در اصطلاح عرفان به کار می‌رود. در این معنا، آزادی در مقابل «تعلق» و «دل‌بستگی» است. یعنی گاهی قلب و دل انسان شیفته و در گرو چیزهایی است و گاهی هیچ‌دل‌بستگی به چیزی ندارد و از هر نوع تعلق‌ی آزاد است.

۴- گاهی نیز آزادی به عنوان یک مقوله‌ی اجتماعی به کار می‌رود و در مقابل «بردگی» است.